

Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың тұжырымдамасы туралы

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 28 шілдедегі N 753 қаулысы

Қазақстан Республикасының қаржы секторын одан әрі дамыту және Қазақстан Республикасының ақша-кредит саясатын дамыған елдерде қабылданған стандарттарға (атап айтқанда, Еуропалық Одақ стандарттарына) сәйкес келтіру мақсатында, Қазақстан Республикасының Үкіметі қаулы етеді:

1. Қоса беріліп отырған Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың тұжырымдамасы (бұдан әрі - Тұжырымдама) мақұлдансын.

2. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (келісім бойынша) Қазақстан Республикасының Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігімен бірлесіп осы қаулы қабылданған кезден бастап екі ай мерзімде көрсетілген Тұжырымдаманы іске асыру жөнінде белгіленген тәртіппен келісілген Іс-шаралар жоспарын Қазақстан Республикасының Үкіметіне енгізісін.

3. Осы қаулы қол қойылған күнінен бастап күшіне енеді.

Қ а з а қ с т а н   Р е с п у б л и к а с ы н ы ң

Премьер-Министрі

Қ а з а қ с т а н

Р е с п у б л и к а с ы

Ү к і м е т і н і ң

2 0 0 3

ж ы л ғ ы

2 8

ш і л д е д е г і

N

7 5 3

қ а у л ы с ы м е н

мақұлданған

Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың Тұжырымдамасы

Кіріспе

Осы кезеңде қаржы секторы өз дамуының сапалы жаңа деңгейінде тұр және алдағы уақытта оның табысты жұмыс істеуі үшін негіз жасауға бағытталған реформалардың көпшілігі жүзеге асырылды.

Қазақстанның кредиттік рейтингінің инвестициялық деңгейге дейін жақсаруы Қазақстанның қаржы секторының табысты дамып келе жатқанын растайды. ТМД елдерінің қаржы жүйелерінің ішінде ол әлдеқайда реформаланған болып табылады. Осылайша, қаржы секторының даму деңгейі бойынша Қазақстан ТМД елдерінен бірнеше жыл алда келеді.

Соған қарамастан, Қазақстан Республикасының Үкіметі (бұдан әрі - Үкімет) және Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (бұдан әрі - Ұлттық Банк) қол жеткізгендерге тоқталып қалмай, мынадай кезеңнің міндеттерін шешуге көшуді бастауды дұрыс деп есептейді: таяу жылдарда қалыптасатын макроэкономикалық үрдістерді және валюта заңдарында болатын өзгерістерді ескере отырып, орташа мерзімдегі болашақта дамыту бағыттарын айқындау қажет.

Үкімет пен Ұлттық Банк валюталық қатынастарды одан әрі ырықтандыру және жекелеген елдермен бірге бірыңғай валюта кеңістігін енгізу мүмкіндігі жағдайында қаржы секторының барлық бөліктерін халықаралық стандарттарға сәйкес келтіру арқылы оның алдағы уақыттағы дамуын байланыстырады.

Осы Тұжырымдаманың мақсаты экономиканың нақты секторының қаржы ресурстарын қажетсінуін қанағаттандыратын және қаржы институттарының еркін бәсекелестік жағдайында сапалы қызмет көрсететін тұрақты және тиімді жұмыс істейтін қаржы жүйесін қалыптастыру болып табылады.

Қаржы секторын дамытудың тұжырымдамасы 2003-2006 жылдар аралығындағы кезеңге негізгі міндеттер мен дамыту бағыттарын анықтауды болжайды және ақша-кредит саясатын дамыған елдерде қабылданған стандарттарға (мысалы, Еуропалық одақ стандарттарына) барынша жақындатудың басым бағыттары ретінде айқындайды.

I. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің дамуы

1. Ақша-кредит саясатының жаңа бағыттары

а) Инфляциялық таргеттеу қағидаттарына көшу

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

2006 жылға дейінгі кезеңге Ұлттық Банк өзінің алдына тұтыну бағаларының индексімен өлшенетін инфляцияның орташа жылдық деңгейін жылдық 4-5%-ға дейін төмендету міндетін қойды.

Мұндай міндет қоюға Ұлттық Банктің құралдар қолдану ережелерінен ақша-кредит саясатының инфляциялық таргеттеу қағидаттарына көшу қажеттігін негіздейді. Инфляциялық таргеттеу кезінде мақсатты көрсеткіш ретінде инфляция қарастырылады, ал негізгі жедел көрсеткіш ресми қысқа мерзімді пайыздық ставканың бірі ретінде қызмет етеді.

Ақша-кредит саясатын таргеттеу кезінде алға қойылған мақсатқа міндетті түрде жетудің мүмкіндігі үшін мақсатты көрсеткішке жедел көрсеткіш әсері қалай өзгертетінін білу қажет. Басқару сигналдарын беру әртүрлі арналар бойынша жүреді. Олардың ішінде жиынтық сұраныс, жиынтық ұсыныс, валюталық және пайыздық тепе-теңдік және басқа арналар. Осы беру арналардың жиынтығы және олардың өзара

байланыстары трансмиссиялық тетік деп аталады. Сонымен, трансмиссиялық тетік - бұл басқару сигналдарын берудің мақсатты көрсеткішке ықпал ету тетігі.

Инфляцияны таргеттеуге көшумен алға қойылған мақсатқа жету жөніндегі міндеттемелерді қатаң сақтауды қамтамасыз ететін тетік құрылатын болады, бұл жүргізілетін ақша-кредит саясатына деген сенімді арттырады.

А ғ ы м д а ғ ы   ж а ғ д а й

Қазіргі уақытта Қазақстанда инфляциялық таргеттеу қағидаттарына көшуге дайындықты бастау үшін кейбір алғышарттар бар:

- макроэкономикалық тұрлаулылық пен бюджеттің тұрақты жай-күйі;
- валюта бағамының тұрақтылығы;
- қаржы жүйесін тұрақты дамыту;
- Ұлттық Банктің тәуелсіздігі, республикалық бюджеттің тапшылығын Ұлттық Банктің қаражаты есебінен қаржыландырудан бас тарту;
- инфляцияның төмен деңгейлеріне қолдау көрсету функцияларын Ұлттық Банкке ресми бекіту;
- ақпараттың ашықтығы.

Осыған қарамастан, инфляциялық таргеттеу қағидаттарына көшу саяси, экономикалық және техникалық сипаттағы кейбір проблемалармен байланысты.

Саяси проблемаларға заң базасын, алынған міндеттемелерді және бірқатар басқа аспектілерді орындауға қол жеткізуде уәкілетті органдардың жауапкершілік дәрежесін айқындау және қалыптастыру кіреді.

Экономикалық проблемалардың ішінде едәуір маңыздысы өтімділікті реттеудің негізгі құралдары ретінде ресми ставкаларды қолдауға жеткілікті көлемде толық ауқымда репо операцияларын жүргізу үшін Ұлттық Банктің бағалы қағаздар портфелінің жеткіліксіздігі болып табылады.

Техникалық проблема өзіне ақша-кредит саясатының экономикаға әсер ету процесін түсіндіретін трансмиссиялық тетіктің моделін әзірлеуді қамтиды.

Н е г і з г і   ш а р а л а р

Инфляциялық таргеттеу қағидаттарына көшу мақсатында мынадай:

- бағалы қағаздардың қайталама рыногын дамытуға жәрдемдесу жөніндегі;
- Ұлттық Банк бағалы қағаздарының портфелін едәуір кеңейту жөніндегі;
- Ұлттық Банктің реттеу мүмкіндігін арттыратын, қаржы рыногының икемділігін арттыратын және оған тән тәуекелдер қатарын төмендетуге мүмкіндік беретін жаңа қаржы құралдарын дамыту жөніндегі;
- Ұлттық Банктің ноттарымен өтімділікті реттеуден репо операцияларын және қаржы рыногының негізгі құралдары ретіндегі ресми ставкаларды пайдалануға көшу үшін жағдайлар жасау жөніндегі;
- монетарлық емес факторларға негізделген баға индекстерінің шулы құбылмалылығын төмендететін және ақша-кредит саясаты үшін бағдар ретінде

пайдаланылуы мүмкін Қазақстан жағдайында қолайлы "негізгі инфляция" (core inflation) түрін құру әдістемесін әзірлеу жөніндегі;
- трансмиссиялық тетіктің моделін әзірлеу мен мақсатты деңгейлеріне қол жеткізудің операциялық рәсімдерін анықтау жөніндегі;
- инфляциялық таргеттеу қағидаттарын пайдалана отырып монетарлық саясат жүргізудің жалпы сызбасын нақтылау жөніндегі шараларды қабылдау және белгілі бір кезең ішінде ресми қабылдау болжанып отыр.

б) Қазақстан Республикасында ақша-кредит статистикасын жетілдіру

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

Қазақстан Республикасы қаржы секторының барлық институционалдық бірліктері бойынша шоғырландырылған деректерді қамтитын қаржы секторына шолу жасау.

А ғ ы м д а ғ ы ж а ғ д а й

Ақша-кредит статистикасы елдің қаржы ұйымдарының қаржылық және қаржылық емес активтері мен пассивтерінің қорлары (қалдықтары) туралы мәліметтердің кешенді жиынынан тұрады. 2001 жылғы желтоқсаннан бастап Қазақстандағы ақша-кредит статистикасының талдау негізі, тұтастай алғанда ХВҚ Басшылығының ақша-кредит және қаржы статистикасын жасау жөніндегі ұсыныстарына сәйкес келетін тұжырымдамалар мен анықтамаларды көрсетеді.

Ақша-кредит статистикасы жөніндегі деректер Ұлттық Банктің және Қазақстанда жұмыс істейтін екінші деңгейдегі банктердің шоттарын қамтиды, солардың негізінде Ұлттық Банк бойынша екінші деңгейдегі банктер мен банк жүйесіне монетарлық шолу жасалады. Ұлттық Банктің монетарлық шолуында ақша базасының барлық құрамдас бөліктері бойынша деректер болады, оған елдің ақша агрегаттарының негізіне жататын Ұлттық Банктің міндеттемелері кіреді. Екінші деңгейдегі банктердің монетарлық шолуына ақша массасының ұлттық көрсеткішіне кіретін банктердің міндеттемелері жөніндегі деректер кіреді.

Н е г і з г і ш а р а л а р

Институционалдық қамту бойынша едәуір ауқымды болып табылатын және елдің қаржы секторының барлық институционалдық бірліктері бойынша шоғырландырылған деректер бар қаржы секторының шолуын жасау үшін ақша-кредит статистикасын кредиттік серіктестіктердің шоттары мен басқа қаржы институттарының (ломбардтардың, сақтандыру компанияларының, зейнетақы қорларының және т.б.) шоттарын кіргізу есебінен кеңейту жоспарлануда. Бұл ақша-кредит және қаржы статистикасының елдегі қаржы қызметінің анағұрлым теңбе-тең көрінісін бере алатындай болуы үшін қажет. Қаржы секторының шолуын жасаған кезде Қазақстандағы ақша-кредит және қаржы статистикасы елдің қаржы рыногындағы өзгерістердің жалпы көрінісін көрсету үшін құралдар мен мекемелері барынша кең ауқымын қамтитын болады.

2. Валюталық қатынастарды ырықтандыру

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

Валюта операцияларын жүргізген кезде жекелеген шектеулерді кезең бойынша алу, уақыт пен халықаралық практика талаптарына сәйкес валюта операцияларын реттеудің өзге де әдістерін қолдану.

А ғ ы м д а ғ ы ж а ғ д а й

Қазақстан Республикасының қолданылып жүрген валюталық заңнамасында белгіленген шектеулер мен кедергілер дамып келе жатқан рыноктық қатынастары бар елдердің көпшілігіне тән.

Н е г і з г і ш а р а л а р

Қазіргі кезде республикаға шетелдік капиталдың тұрақты ағыны, төлем теңгерімі айырбас бағамның тұрақтылығы валюталық реттеу саясатының акцентін капиталдың әкетілуіне қатаң бақылаудан қаржы қаражатын тиімді пайдалануды арттыру міндетіне бағыттауға, сондай-ақ ішкі қаржы рыногын дамытуға және жаңа қаржы құралдарының пайда болуына мүмкіндік береді. Валюталық ырықтандырудың негізгі бағыттары мен кезеңдері Қазақстан Республикасында валюталық режимді ырықтандыру тұжырымдамасында көрсетілген, соған сәйкес бірінші кезеңді іске асыру үшін әлдеқайда тартымды және экономикалық жағынан сенімді валюта операцияларына қатысты жекелеген шектеулерді алып тастауды айқындайтын Қазақстан Республикасында валюталық режимді ырықтандырудың 2003-2004 жылдарға арналған

бағдарламасы қабылданды. Бағдарлама шеңберінде валюта операциялары бойынша ақпараттық базаны жетілдіру, ішкі валюта рыногында кең ауқымдағы алыпсатарлық операцияларға жол бермеудің және қысқа мерзімді капитал ағындарын бақылаудың тиімді тетігін құру, сондай-ақ валюталық бақылау рәсімдерін жүйелеу және жеңілдету көзделген. Бағдарламаның ережелерін іске асыру валюталық реттеудің шектеулі режимнен кең ауқымды және мейлінше тұрақсыздандыратын капитал ағындарының мониторингі мен бақылаудың нарықтық нысандарына және әдістеріне көшу үшін

а л ғ ы ш а р т т а р ж а с а й д ы .

Валюталық режимді толық ырықтандыру, яғни валюта операцияларын жүргізуге рұқсат беруден тіркеу, хабарлау тәртібіне көшу мен ағымдағы және күрделі операциялар бойынша ұлттық валютаның конверсиялануына (ырықтандырудың екінші және үшінші кезеңдері) 2007 жылы қол жеткізу болжанады. Осы мақсатты іске асыру үшін ұлттық валютаның толық конверсиялануының қағидаттары жасалатын Валюталық режимді ырықтандырудың 2005-2007 жылдарға арналған тиісті бағдарламасы дайындалатын болады. Сонымен бірге дағдарыстық құбылыстар пайда болған жағдайда, Үкімет пен Ұлттық Банктің шектеулер енгізу құқығы сақталады.

3. Төлем жүйесі

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

Мемлекеттің төлем жүйесін дамытудағы маңызды мақсаты Қазақстанның төлем жүйесін Еуропалық одақ стандарттарына толық жақындату және төлем құралдарының жаңа түрлерін енгізу мен дамыту болып табылады.

Сондай-ақ Қазақстанда төлем карточкаларына қызмет көрсету жөніндегі қызметті шоғырландыру мақсатында Төлем карточкаларының ұлттық жүйесін құру және дамыту қ а ж е т .

Бұдан басқа, ТМД елдерінің (ЕуроАзЭҚ немесе басқа құрылымның) нақты уақыт режимінде есептеудің ұлттық жалпы жүйелеріне негізделген жалпы төлем жүйесін құру, сондай-ақ Қазақстанның төлем жүйесін ТМД мен шет елдерде танымал ету маңызды бағыт болып табылады.

А ғ ы м д а ғ ы ж а ғ д а й

Қазіргі уақытта Қазақстанның төлем жүйесі халықаралық қаржы ұйымдарының дамыған елдердің төлем жүйелеріне қойылатын барлық талаптарына сай келеді. Бұл ретте, төлем жүйелерінде пайдаланылатын нормативтік база мен технологиялар үнемі жетілдіріліп және жоғарылатып отырады.

Еуропалық одақ елдеріндегі соңғы әзірлемелер микропроцессорлық технологиялар негізінде төлем карточкаларының жүйелерін дамытуға бағытталған. Осыған байланысты, Қазақстанның төлем жүйелерін Еуропалық Одақ стандарттарына жақындату жөніндегі іс-шаралар шеңберінде Ұлттық Банк өзінің күш-жігерін Қазақстанда микропроцессорлық карточкалар негізінде төлем карточкаларын енгізу мен дамытуға бағыттауды жоспарлайды.

Микропроцессорлық карточкалар негізінде төлем карточкаларын енгізу бағытында алғашқы қадам жасалды да - Қазақстан Республикасында микропроцессорлық карточкалар негізінде төлем карточкаларының ұлттық банкаралық жүйесін дамыту бағдарламасы қабылданды. Бағдарламада көзделген микропроцессорлық карточкалар негізінде төлем карточкаларын пайдалану болашақта халыққа, сауда-сервис кәсіпорындарына оларға қай банк қызмет көрсеткеніне қарамай қызмет көрсету бойынша бірыңғай "төлем" кеңістігін құруға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының аумағында төлем карточкаларының жүйесі дамыту қолма-қол ақшамен жасалмайтын ақша айналымын кеңейтуге, эмиссияға жұмсалатын шығыстарды азайтуға және қолма-қол ақшаға қызмет көрсетуге, сондай-ақ тиімділігі аздау төлем құралдарынан (мысалы, чек сияқты) жаңа тиімдірек төлем құралдарының түрлеріне көшуге мүмкіндік береді.

Осы мақсаттар үшін Ұлттық Банктің бастамасы бойынша Төлем карточкаларының ұлттық банкаралық жүйесінің арнайы ұйымы - "Процессинг орталығы" акционерлік қоғамы (бұдан әрі - Процессинг орталығы) құрылды, оған төлем карточкалары

бойынша транзакцияларды өңдеу, төлем карточкаларын, сондай-ақ халықаралық төлем жүйелерінің төлем карталарын пайдалана отырып жүзеге асырылатын төлемдерді маршрутизациялау мен клиринг бойынша міндеттер жүктелді.

Процессинг орталығының қызметі, сондай-ақ микропроцессорлық карталар базасында электронды коммерция жүйелерін (E-Commerce) құру және дамыту, коммерциялық ұйымдарға, корпоративтік және жеке клиенттерге, мемлекеттік мекемелерге қызмет көрсету; әлеуметтік мәселелер: сақтандыру, азаматтарды жүйеге келтіру, жинақтаушы зейнетақы қорларындағы қалдықтар бойынша көшірмелер жөнінде қызмет көрсету саласын дамыту және т.б. болжанады.

Негізгі шаралар

Микропроцессорлық карточкалар негізінде төлем карточкаларының ұлттық банкаралық жүйесін ендірудің ұзақ мерзімді стратегиялық мақсаты Ұлттық Банктің айналыстағы ақша массасын тиімді басқару қабілетін сақтау, қаржы рыноктарының тұрақтылығына қауіп төндіруі немесе төлем жүйесіне сенімді жоюы ықтимал жүйелік және басқа да тәуекелдерді шектеу тұтынушыларға жаңа әрі тиімді, тәуекелі аз, қымбат емес және қолайлы төлем және қаржы қызметтерін көрсету әдістерін дамыту болып табылады.

Микропроцессорлық карточкалар негізінде төлем карточкаларының ұлттық банкаралық жүйесін ендіру үшін мынадай іс-шараларды дәйекті түрде іске асыру қажет :

- жүйені құруға байланысты құқықтық қатынастарды қалыптастыру;
- тұтынушылардың сұранымын, сауда (қызмет көрсету) ұйымдарының төлеуге төлем карточкаларын қабылдауға дайындығын анықтау;
- төлем карточкаларын пайдаланумен әлуетті қылмыстарды болдырмау әдістерін, сондай-ақ төлем карточкаларын ұстаушылар үшін салдарлар мен әлуетті тәуекелдерді анықтау.

Бұдан басқа, қызметін мынадай негізгі бағыттарда дамыту болжанып отырған Қазақстан банкаралық есеп айырысу орталығы (ҚБЕО) елдің төлем жүйесін дамытуда маңызды роль атқарады :

- ТМД елдерінің бірыңғай мемлекетаралық төлем жүйесін құруға қатысу (ЕурАзЭҚ немесе басқа құрылым) ;
- төлем жүйесін сату жөніндегі қызметтер көрсетуді дайындау және ТМД елдері мен басқа да елдерге ұсыныс ;
- қазақстандық және сол сияқты шетелдік қаржы институттарын қоса отырып, SWIFT¹ сервис бюросын одан әрі дамыту;
- SWIFT көлік жүйесін пайдаланушыларға SWIFT арқылы төлем жүйесіне хабарламалар қабылдауға және беруге қосымша мүмкіндік беру үшін Қазақстан төлем жүйесімен ықпалдастыру ;

- ақша аударудың банкаралық жүйесінде және ҚБЕО клирингінде жаңа қаржы құралдарын дамыту;
- Қазақстанның жұмыс істеп тұрған төлем жүйесін және Ақпарат көлігінің қаржылық автоматтандырылған жүйесін (бұдан әрі - АКҚАЖ) негізгі ақпаратты басқару жүйесімен (РКІ) ықпалдастыру;
- пайдаланушылар үшін АКҚАЖ арқылы төлем жүйесіне хабарламалар қабылдауға және беруге қосымша мүмкіндіктер жасау үшін АКҚАЖ көлік жүйесін ықпалдастыру;
- қазақстандық және сол сияқты шетелдік қаржы институттарын қоса отырып, АКҚАЖ - ды одан әрі дамыту.

¹ SWIFT - әлемдік банкаралық қаржы телекоммуникациялар қоғамдастығы (society for worldwide interbank financial telecommunication).

4. Нақты сектор кәсіпорындарының мониторингін жандандыру

Мақсаты мен міндеті

Ақша-кредит саясаты құралдарын қолдануды жетілдіру және инфляциясыз экономикалық өсу үшін жағдай жасауға және экономикадағы күрт құлдырауларды болдырмауға бағытталған ақша-кредит және қаржы-бюджет саясатының келісілген шараларын қабылдау.

Осы мақсатқа қол жеткізу мынадай міндеттерді шешу арқылы қамтамасыз етіледі:

- экономикалық конъюнктураның ауытқуларын және осы ауытқуларға ықпал ететін негізгі факторларды шұғыл анықтау, талдау және болжау;
- ақша-кредит саясатының экономиканың нақты секторына ықпал ету арналарының тиімділігін зерттеу және талдау.

Ағымдағы жағдай

Ұлттық Банк Директорлар кеңесінің 2000 жылғы 18 наурыздағы N 103 қаулысымен бекітілген Ұлттық Банктің жүйесінде экономиканың нақты секторындағы кәсіпорындар мониторингінің тұжырымдамасы негізінде 2000 жылғы 4-тоқсаннан бастап кәсіпорындарға тоқсан сайынғы тұрақты режиммен ерікті негізде жүргізілетін зерттеулер ұйымдастырылды, олардың нәтижелері елдің, аймақтың және базалық салалардың ағымдағы және болжамды экономикалық жай-күйін және экономикадағы үрдістерге баға алуды қамтамасыз етеді.

Сонымен бірге мониторинг нәтижелерін жоғарыда аталған мақсаттарда тұтастай пайдалану мүмкіндігі кәсіпорындардың - мониторингке қатысушылардың танымалдығына, яғни елдің және өңірлер экономикасының салалық құрылымын кәсіпорындардың қандай дәрежеде көрсетуіне байланысты. Қазіргі уақытта мониторингке экономиканың барлық базалық салаларынан 1000-нан астам кәсіпорын қатысады. Сонымен қатар, бұл - мониторинг өзінің алғашқы қадамын бастаған

өнеркәсіп салаларының басым түрде ірі және орташа кәсіпорындары. Сондықтан Ұлттық Банктің және оның өңірлік филиалдарының күш-жігері негізінен басқа салалардың кәсіпорындарын зерделеуге тартуға бағытталған.

Негізгі шаралар

Алға қойылған міндеттерді іске асыруға:

1) экономикадағы іскер цикл сатысын айқындау үшін алдыңғы көрсеткіштердің, ЖІӨ-нің қысқа мерзімді ауытқулары жүйесін құру;

2) м ы н а л а р д ы ң :

- мониторингке қатысушы кәсіпорындардың танымал болуын арттыру;
- ақша-кредит саясатын ағымдағы жүзеге асыру үшін тікелей бағдарлау ретінде қорытынды көрсеткіштерді әзірлеу;

- кәсіпорындардың сауалнамаларды толтыруын оңайлату мақсатында оларды жетілдіру және ақша-кредит саясатының экономиканың нақты секторына негізгі ықпал ету арналарын зерттеу мүмкіндігін қамтамасыз ету негізінде экономиканың нақты секторында экономикалық процестердің жай-күйін және күтілетін өзгерістерді бағалауды жақсарту қызмет етеді.

ЖІӨ ауытқуларының бағыты мен көлемін талдау экономикадағы сұраныс факторларына ақша-кредит және қаржы-бюджет саясатының келісілген шараларымен уақтылы ықпал ету арқылы оларды қалпына келтіру үшін неғұрлым нақты бағдарлар береді.

Мониторинг жүргізу, сондай-ақ кәсіпорындарда айқындылықтың болмауына жол бермеу арқылы экономиканың нақты және қаржы секторын бұдан әрі жақындату проблемасын шешуге жағдай жасайды, бұл индустриалдық және инновациялық даму бойынша ұзақ мерзімді мемлекеттік саясатты іске асыруда оң ықпал етеді.

II. Қаржы рыногына қатысушылардың қызметін қадағалаудың бірыңғай органын құру және дамыту

Мақсаты мен міндеті

Қаржы рыногын мемлекеттік реттеу жүйесін реформалаудың негізгі мақсаты - тәуелсіз, әрі тиімді шоғырландырылған қаржылық қадағалау жүйесін құру болып табылады, оның басты міндеті қаржылық қызмет көрсетуді тұтынушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғау деңгейін көтеру үшін қаржы рыногын қадағалау және реттеу әдістері мен рәсімдері жүйесін кешенді іске асыру және отандық қаржы рыногының тұрақты инфрақұрылымын қалыптастыру болады.

Ағымдағы жағдай

Қазақстанда 2001 жылдан бастап қаржы институттарының қызметін мемлекеттік реттеудің барлық қадағалау және реттеу функцияларын мамандандырылған бір органның аясына біріктіруді көздейтін жаңа жүйе құрыла бастады. Жұмыс бірден екі

бағытта жүргізіліп отыр: біріншіден, қажетті заң базасын әзірлеу жүзеге асырылуда, екіншіден, кейін барлық қадағалау бөлімшелерін жеке органға бөлу (болжаммен 2004 жылы) үшін барлық реттеу және қадағалау функцияларын Ұлттық Банкке шоғырландыруды көздейтін институционалды қайта құру жүргізілуде. Жаңа жүйеге бағалы қағаздар рыногы және жинақтаушы зейнетақы қорлары субъектілерін реттеуге қатысты функциялар мен өкілеттіктер шоғырландырылды.

Қазіргі уақытта реттеудің бірыңғай жүйесін жетілдіру мақсатында Қазақстан Республикасының Парламенті Мәжілісінің қарауында "Қаржы рыногын мемлекеттік реттеу және қадағалау туралы" және "Қаржы рыногын мемлекеттік реттеудің және онда қалыптасып отырған қатынастарды қадағалаудың бірыңғай жүйесін ұйымдастыру мәселелері жөнінде кейбір заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" заңдардың жобалары жатыр.

Негізгі шаралар

Осы жүйені құру шеңберінде кешенді реттеудің және қадағалаудың үйлестірілуі мен тиімділігінің, ақпараттылығының, қаржылық қызметті тұтынушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғаудың жоғары дәрежесін қамтамасыз ету қажет. Қаржы секторын толыққанды реттеу үшін оны құрған кезде ықпал ету, Ұлттық Банспен және басқа мемлекеттік органдармен ақпарат алмасу рәсімдері мен өзара іс-қимыл с ы з б а л а р ы н а й қ ы н д а у қ а ж е т .

Бірыңғай реттеуші орган ұлттық экономиканың күшті қаржылық инфрақұрылымын құруға және ұлттық қаржы жүйесіне сенімінің молаюына ықпал етуі тиіс, оған пруденциалдық қадағалау, қаржы институттарын жеткілікті капиталдандыру және тәуекелдерді бара-бар басқару жөніндегі жұмыстар жағдай жасайтын болады. 2007 жылға қарай Еуроодақтың стандарттарын және отандық бағалы қағаздар рыногының ерекшеліктерін ескере отырып, аралық қадағалау тетіктерінің негізгі өлшемдерін қайта қ а р а ғ а н ж ө н .

Бұдан басқа, жүйелік тәуекел ұлғайған және/немесе бүкіл қаржы рыногында немесе оның жеке бөліктерінде дағдарыстар пайда болған кезде қаржы рыногының ірі қатысушылары банкрот болған кездегі жедел іс-қимылдар сызбасы әзірленуі тиіс.

Жоғарыда аталған міндеттерді іске асырғаннан кейін және қаржы рыногының дамуына орай 2007 жылы қаржы рыногын реттеушінің қаржы рыногы субъектілерінен жыл сайынғы алымдар арқылы кезең-кезеңмен өзін өзі қаржыландыру (ішінара қаржыландыру) мәселесі қаралсын.

Қаржы рыногының тетіктері мен рәсімдерін қадағалауды жетілдіру мақсатында банк жүйесі үшін Базель Комитетінің қағидаттары, сақтандыру рыногы үшін Халықаралық сақтандыруды қадағалау қауымдастығының (IAIS) талаптары, Бағалы қағаздар бойынша комиссиялардың халықаралық ұйымының (ISOCO) бағалы қағаздарды реттеу қағидаттары сияқты қаржы рыногының жекелеген бөліктерінде реттеудің халықаралық стандарттарын одан әрі енгізу жөніндегі іс-шаралар жалғасатын

болады. Бұдан басқа, қаржы рыногының дұрыс және толыққанды инфрақұрылымын қалыптастыру мақсатында Еуропалық одақтың қаржы рыногына қатысушылардың пруденциалдық реттеу мәселелері бойынша жекелеген нормалары мен директиваларын кезең-кезеңмен бейімдеу жүзеге асырылады.

III. Қаржы рыногының қатысушыларын институционалдық дамыту

1. Кредиттік мекемелерді дамыту

а) Кредиттеудің 3 деңгейлі жүйесін құру

М а қ с а т ы   м е н   м і н д е т і

Кредиттеудің банктерден, банктік операциялардың жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардан және микрокредиттік ұйымдардан тұратын үш деңгейлі жүйесі жұмыс істейді деп болжануда.

2007 жылға дейінгі кезеңде екінші деңгейдегі банктерге шоғырландырылған қадағалауды халықаралық, оның ішінде Базель Комитеті ұсынған және Еуропалық Одақ ұсынған стандарттарға неғұрлым толық жақындату мақсатында жетілдіру бойынша жұмысты жалғастырады.

Ұсынымдар тиімді банктік қадағалаудың негізгі қағидаттарын және жүйелік талдау әдістерін айқындайды, ал Еуропалық Одақ директивалары неғұрлым тұрақты банктік жүйелері бар елдерде іске асырылған шоғырландырылған қадағалаудың ең озық практикасын көрсетеді. Еуропалық Одақ директивалары тәуекелдерді басқарудың сенімді рәсімдерін, оның ішінде мониторингті айқындауды, бағалауды және банктердің, оның ішінде олардың банктік топтарын ескере отырып, тәуекелдерді басқаруды, сондай-ақ банктерді қажетті капиталдандыруды айқындауды көздейді.

Сондай-ақ, банктер қызметінің айқындылығын арттыру мақсатында банктер жасайтын қаржылық есептің бара-барлығы мен сенімділігін қамтамасыз ететін халықаралық қаржылық есеп стандарттарына көшіру жөніндегі жұмыстарды жалғастырады.

Ұлттық Банк Үкіметпен және Қазақстан Аудиторлар Палатасымен бірлесіп сертификацияланған бухгалтерлер институтын құру жөніндегі жұмысты жалғастырады. Аудитті дамытудың бірыңғай стратегиясы және халықаралық аудит стандарттарына негізделген банктердің аудитке бірыңғай тәсілдері мен талаптары әзірленетін болады.

Осыған байланысты Қазақстанның банк секторының шетелдік қаржылық тұрақты банктер үшін тартымдылығын арттыру жөніндегі жұмыстар жалғастырылады.

Қосымша, Қазақстанда қызметтері банктік қызмет көрсетудің белгілі бір тізбесін жүргізуді көздейтін мамандандырылған банктерді, атап айтқанда тұрғын үй құрылысы жинақ банкінің құру қажет.

Сонымен қатар "Кредиттік серіктестіктер туралы" Қазақстан Республикасының

Заңын іске асыру қаржы институттарының кредиттік серіктестік сияқты түрін неғұрлым белсенді дамытуға ықпал етеді. Кредиттік серіктестік ломбардтармен, ипотекалық компаниялармен және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын басқа да ұйымдармен қатар кредиттеу жүйесінің екінші деңгейіне негіз болуы қажет. Бұл ретте олардың қарыз алушылары клиенттердің негізгі бөлігін құрайтын шағын және орта кәсіпорындар мен жеке тұлғалар бола алады.

Мұндай ұйымдардың қызметтерін реттеуді алатын болсақ, қаржы операцияларының шеңбері шектеулі болатындықтан, қадағалау аса қатаң болмайды. Мұндай ұйымдардың ресурстық базасы олардың қатысушыларының (құрылтайшылардың, акционерлердің және т.б.) жарналары есебінен қалыптастырылады.

Кредиттеу жүйесінің үшінші деңгейінің жұмыс істеуі тек қана микрокредиттеумен айналысатын ұйымдардың қызметтеріне тікелей байланысты. Өз капиталының, гранттардың және бағдарламаға қатысушылар жарналарының есебінен тек қана кредиттеуді жүзеге асыратын микрокредиттік ұйымдар ұсақ кәсіпкерлер үшін мемлекет тарапынан барынша аз реттелетін кредиттік қатынастар жүйесінің деңгейін білдіреді.

Микрокредиттік ұйымдардың қызметіне мұндай әдіс ең алдымен, оларды кредиттеуде микрокәсіпкерлердің қызметін негізгі қаржыландыру көзі, бірқатар объективті факторлардың (ауқымды әкімшілік шығыстар, кредит тарихының, тиімді жобалардың және өтімді қамтамасыз етудің болмауы) әсерінен банктік сектордың мүдделілігі әлсіз болып табылатын заңсыз қаржылық делдалдықтың көлеңкелі секторынан шығару қажеттілігіне негізделген.

Институционалдық ресімдеуге көлеңкелі қаржылық делдалдықты қаламау оларды құруға және қызметтеріне қойылатын, оларды сақтау қиын болып табылатын, қолданылып жүрген заңнама талаптарына негізделген.

"Микрокредиттік ұйымдар туралы" Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 6 наурызда қабылданған Заңы микрокредиттеу рыногын дамытуға мүмкіндік береді және ұсақ кәсіпкерлердің қаржы ресурстарына қол жеткізуіне жол ашады.

Микрокредиттік ұйымдар статистика және әділет органдарында ғана Ұлттық Банк тарапынан оларға қосымша талаптар (лицензиялау және қадағалау рәсімдері болмайды) белгіленбей тіркелетін болады, мұның өзі олардың клиенттермен жұмыс нысанын оңайлатады.

Олардың қызметінің жарияланатын мақсаттарға сай келуі және олардың микрокредиттік қаржы ұйымдарына рұқсат етілген өнімдерді ғана пайдалануын әдеттегі салық және өзге де тексерулер шеңберінде бақылауға болады. Мемлекеттік бақылау микрокредиттік ұйымдардың статистикалық органдарға статистикалық есеп және салық органдарына тиісті ақпарат беру міндетімен шектеледі.

Барлық жүйенің басты міндеті - шағын және микробизнесті көлеңкеден шығуға ынталандыру.

А ғ ы м д а ғ ы   ж а ғ д а й

Қазіргі уақытта банктер қаржы рыногының неғұрлым белсенді және капиталдандырылған қатысушылары болып табылады. Сонымен, Қазақстанда бір банкті капиталдандырудың орташа деңгейінің валюталық баламасы 30 млн. АҚШ долларына жуық болады.

Қазіргі уақытта банктердің барлық активтерінің 60%-дан астамы экономиканы кредиттеуге бағытталған. Мұның өзі Қазақстан активтерінің құрылымы бойынша қазіргі кезде, сондай-ақ жоғары өтімділігі және жиынтық активтердің 60-65% сомасындағы кредиттік портфелі бар дамыған елдердің әмбебап банктеріне барынша жақындағанының айғағы.

2002 жылдың аяғында банктік емес ұйымдардың жалпы саны 125 болды. Банктік емес ұйымдардың жиынтық меншік капиталы 10,3 млрд. теңге болды. Банктік емес ұйымдар бұқара халыққа табысы аз азаматтарды, жеке кәсіпкерлерді, ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді қоса алғанда, соңғысына ең алдымен кредиттеу оның ішінде жеңілдік жағдайларымен кредиттеу қажеттілігін (кредиттік серіктестіктер, ломбардтар, заем операцияларын және қаржы лизингін жүзеге асыратын ұйымдар) қамтамасыз ете отырып, банктік қызмет көрсетудің әр алуан түрлерін жүзеге асырады.

Н е г і з г і   ш а р а л а р

Кредиттеудің үш деңгейлі жүйесін дамыту мақсатында мынадай шараларды жүзеге асыру болжанады:

- банктерде тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру;
- шоғырландырылған қадағалауды жетілдіру;
- банк қызметінде айқындылыққа және банктерде ақшаның жылыстауына және банк жүйесі арқылы көлеңкелі капиталдың өтуіне кедергі жасайтын жүйелерді енгізуге қол жеткізу;
- банктер көрсететін қызметтердің сапасын жақсартуға және банктер арасында адал бәсекелестікті дамытуға ықпал ету;
- банктік операциялардың жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың қызметі реттейтін нормативтік құқықтық базаны жетілдіру;
- қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып қаржылық ұйымдардың түрлерін кеңейту;
- банктік операциялардың жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдарды және микрокредиттік ұйымдарды дамытуға мемлекеттік қолдау тетіктерін әзірлеу;
- осындай кредиттер беру мәселелерін ғана емес, шағын бизнесті жүргізу бойынша оқыту және консультациялық көмек беруді де қамтитын мемлекеттік микрокредиттеу бағдарламасын қабылдау және іске асыру;
- микрокредиттер беру бойынша қызмет көрсетудің айқындылығын және сенімділігін қамтамасыз ету.

б) Қазақстан ипотекалық компаниясы және Ипотекалық кредиттерге кепілдік беру қоры

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

Ипотекалық кредиттеу жүйесін одан әрі дамыту мақсатында осы жүйенің негізгі операторы - Қазақстан ипотекалық компаниясы (ҚИК) қызметінің орта мерзімді стратегиясын айқындау қажет.

Ұзақ мерзімді ипотекалық тұрғын үй бағдарламасының шеңберінде тұрғын үй сатып алу немесе салу үшін халықты кредиттеуді жүзеге асыратын банктер тұрғын үй ипотекалық кредиттеуін оңтайландыру және кеңейту мақсатында Ипотекалық кредиттерге кепілдік беру қорын (ИККҚ) құру шеңберінде іске асырылатын арнайы сақтандыру бағдарламасын қамтамасыз ету түрлерінің бірі ретінде пайдалануы тиіс. Заемшылардың дефолты болған жағдайда кредиторлардың тәуекелдерін сақтандыру ИККҚ құрудың мақсаты болып табылады.

А ғ ы м д а ғ ы ж а ғ д а й

ҚИК өз қызметін Қазақстан Республикасының 13 өңірінде жүзеге асырады. ҚИК Ипотекалық кредиттеу бағдарламасы бойынша берілген ипотекалық кредиттердің көлемі 2002 жылдың соңында 1 млрд. теңгеден асты.

ҚИК ТМД елдерінің арасында бірінші болып жалпы сомасы 500 млн. теңге, айналыс мерзімі үш жыл болатын ипотекалық облигациялар шығарып, орналастырды.

Халықтың басым көпшілігінің ипотекалық кредиттерге қол жеткізуін қамтамасыз ету мақсатында ҚИК ипотекалық кредиттер бойынша пайыздық ставкалардың деңгейін төмендету бойынша және ипотекалық кредиттердің мерзімдерін 15 жылға дейін ұзарту бойынша жұмыс жүргізуде.

Н е г і з г і ш а р а л а р

Ең алдымен, биылғы жылы ҚИК-сын дамыту стратегиясын қабылдаған жөн. ИККҚ-тан сақтандыру төлемдері кредиторларға белгілі бір кредитін өтеу кезеңде мерзімінің өтіп кетуі туындаған және кепілді өндіріп алу айналысының рәсімі қолданылған жағдайларда төленеді.

Өндіріп алу айналысының рәсімін қолдану есебінен негізгі борыштың, мерзімі өткен пайыздардың, заңдық шығыстардың, жылжымайтын мүліктің сақтандыру ақысының төленбеген сомасының өтелмеген бөлігінің белгіленген деңгейі (пайызы), сондай-ақ кредитордың кепілін өндіріп алу айналысының рәсімі аяқталғаннан кейін туындауы мүмкін өзге де зияндары сақтандыруды өтеуге кіреді.

Кредиттердің сомасына байланысты кредиттеу рәсімінің басында заемшылар сақтандыру сыйлықақыларын бір рет төлейді, бұл ИККҚ-қа ақша қаражатының ағылуына мүмкіндік жасайды.

ИККҚ-тың жарғылық капиталын Ұлттық Банк қалыптастырады. Одан әрі екінші деңгейдегі банктерді, сондай-ақ ұзақ мерзімді ипотекалық тұрғын үй бағдарламасының шеңберінде халықты ипотекалық кредиттеуді жүзеге асыратын банктік емес қаржы

ұйымдарын ИККҚ-қа қатысуға тарту болжанып отыр.

Ескерту. Өзгеріс енгізілді - ҚР Үкіметінің 2005.02.24. N 169 қаулысымен.

в) Қазақстан Даму Банкі

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

Қазақстан Даму Банкі (бұдан әрі - Даму Банкі) қызметінің негізгі мақсаттары мен міндеттері "Қазақстан Даму Банкі туралы" Қазақстан Республикасының Заңында айқындалған, оларға мемлекеттік инвестициялық қызметтің тиімділігін жетілдіру және арттыру, өндірістік инфрақұрылымды және өңдеуші өндірісті дамыту ел экономикасына сыртқы және ішкі инвестициялар тартуға ықпал ету кіреді. Болашақта мемлекеттің инвестициялық жобаларды қаржыландырудағы рөлін күшейту талап етіледі. Даму Банкі қаржылық маңызды буын және Қазақстан Республикасы Президентінің 2003 жылғы 17 мамырдағы N 1096 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2003-2015 жылдарға арналған индустриалдық-инновациялық даму стратегиясын (бұдан әрі - Индустриалдық-инновациялық даму стратегиясы) іске асыру құралдарының бірі болып табылатындықтан, ол мемлекеттік инвестициялық саясатты іске асыруға барынша белсенді түрде қатысуы тиіс.

А ғ ы м д а ғ ы ж а ғ д а й

Даму Банкінің инвестициялық басымдықтары, заем қаражатын тартуға сандық шектеулер, кредиттеудің лимиттері, бағыттары, ықтимал шарттары, тәртібі және мерзімдері, Даму Банкінің қоса қаржыландыруы және кепілдіктер беруі Үкіметтің 2001 жылғы 12 қыркүйектегі N 1187 шешімімен бекітілген Даму Банкінің кредит саясаты туралы меморандумда белгіленген.

Даму Банкі жарғылық капиталды бірінші класты эмитенттердің активтеріне орналастыру үшін ғана пайдаланады. Инвестициялық қызметтен алынған кірістер Даму Банкінің кредиттік ресурстарының көздері болып табылады. Осыдан басқа заемдық қаражат, оның ішінде республикалық және жергілікті бюджеттердің қаражаттары, Даму Банкінің кредиттік ресурстарының көздері ретінде болады.

Н е г і з г і ш а р а л а р

Даму Банкі өз қызметін Индустриалдық-инновациялық даму стратегиясына сәйкес жүзеге асыратын болады.

Сонымен бірге Даму Банкі қайтарылымдық негізде іске асыруға ұсынылған республикалық және жергілікті инвестициялық жобаларға, сондай-ақ мемлекеттің кепілдік беруімен тартылатын заемдар есебінен қаржыландырылатын жобаларға бюджеттік бағдарламаның басқарушысымен жасалған шарт негізінде сараптама жүргізетін болады.

Даму Банкі үшін болашақта мынадай іс-шараларды орындау басым болады:

- Даму Банкінің бағалы қағаздарына "агенттік" мәртебесін беру, бұл кредиттік ресурстардың шығасыларын және құнын төмендетуге мүмкіндік береді;
- қазақстандық капиталдың қажетті экспансиясын қамтамасыз ету мақсатында

Қазақстан Республикасынан тысқары, Қазақстан экономикасымен технологиялық байланысты жобаларды кредиттеу және мүмкіндігіне орай резидент еместердің капиталына қатысу арқылы Даму Банкінің қаржыландыруы;

- қызметкерлердің өкілдіктерін ұлғайту Қазақстанның мүдделерін одан әрі дамыту және қорғау мақсатында, шетелдік даму институттарында және халықаралық қаржы ұйымдарында тағылымдамалардан өту және жұмыс істеу арқылы Ұлттық кадрларды даярлауды қаржыландыру және ынталандыру.

г) Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

Тұрғын үй сатып алу немесе тұрғын үй жағдайын жақсарту бойынша халық үшін жаңа қаржылық қызмет көрсетулерді дамыту мемлекеттің басым міндеті болып табылады. Осыған байланысты елдің тұрғын үй сатып алуға немесе тұрғын үй жағдайын жақсартқысы келетін азаматтарының қаражаты тартылатын құрылыс жинақ ақшасы жүйесін дамыту маңызды болып табылады. Кредиттеудің осы түрінің ипотекалық кредиттеу жүйесінен негізгі айырмашылығы клиенттің сатып алынатын тұрғын үй үшін құрылыс жинақ банкінде тұрғын үйдің жалпы сомасының 50% мөлшерінде алдын ала жарнаның сомасын жинауы тиіс екендігінен тұрады. Жетпейтін 50% соманы клиентке рыноктағыдан гөрі төмен процентпен құрылыс жинақ банкі т ө л е й д і .

Сондай-ақ тұрғын үй құрылыс жинақ ақшасы жүйесінде құрылыс жинақ ақшасының салымшыларына республикалық бюджеттен мемлекеттік сыйлықақы төлеу көзделеді. Ынталандырылатын, негізгі сомасы ғана емес, сонымен қатар ол бойынша құрылыс жинақ банкі есептеген сыйақы кіретін салым сомасының 20 пайызы сыйлықақының мөлшерін құрайтын болады.

Құрылыс жинақ ақшасы жүйесін ендіру мынадай міндеттерді шешуге мүмкіндік б е р е д і :

- азаматтардың тұрғын үй жағдайларын жақсарту;
- халықтың ішкі жинақ ақшасын жұмылдырудың тағы да бір жүйесін құру;
- құрылыс өнеркәсібін дамыту және тұтастай алғанда инвестицияларды ұлғайту ү ш і н ж а ғ д а й ж а с а у ;
- жаңа жұмыс орындарын ашу.

Ағымдағы жағдай және негізгі шаралар

2000 жылы "Қазақстан Республикасындағы тұрғын үй құрылысы жинақ ақшасы туралы" заң қабылданды, алайда осы уақытқа дейін құрылыс жинақ ақшасы жүйесі ж ұ м ы с і с т е м е й д і .

"Тұрғын үй құрылысы жинақ банкі құру туралы" Үкіметтің 2003 жылғы 16 сәуірдегі N 364 қаулысымен құрылыс жинақ ақшасы тетігін іске қосуға мүмкін болды. 2003 жылға арналған республикалық бюджетте Қазақстан Республикасы Үкіметінің тұрғын үй құрылысы жинақ банкінің жарғылық капиталына қатысуына 500 млн. теңге

сомасында қаражат жоспарланып отыр, ол тұрғын үй заемдарын беруді жүзеге асыратын болады.

Тұрғын үй құрылысы банкін қаржыландыру көздері бюджет қаражатымен қатар шетелдік инвесторлардың, шетелдік тұрғын үй жинақ мекемелерінің қаражаты болады.

Тұрғын үй құрылысы жинақ ақшасы жүйесінің одан әрі жедел дамыту үшін тұрғын үй құрылысы банкі мен оның клиенттері үшін қолайлы салық жеңілдіктерін жасау қажет.

д) Кредиттік бюро

Мақсаты мен міндеті

Әлемнің көптеген елдерінде, оның ішінде Еуропалық одаққа кіретін елдерде, кредиторлар (кредит берумен шұғылданатын қаржы ұйымдары) тұрақты негізде кредиттік бюро арқылы заемшылардың төлем қабілеттілігі туралы ақпаратпен алмасады.

2003-2006 жылдар кезеңінде жеке кредиттік бюролармен қатар кредиттерді мемлекеттік тіркеу институттарын құру қажет, бұл көптеген дамыған елдерде қолданылған. Кредиттік бюро құру банктік қызмет көрсету деңгейін, халықтың банктерге және басқа қаржылық ұйымдарға сенімін арттыруға, заемшылар мен банктердің мүдделерін қорғау бойынша кепілдіктер жасауға, кредиттік қызмет көрсету рыногындағы тәуекелдерді төмендетуге мүмкіндік береді.

Ағымдағы жағдай

Қазіргі уақытта Ұлттық Банкте қалыптастырылуы үшін банктер және банктік емес ұйымдар ай сайын ақпарат беруге міндетті болатын кредиттік тіркелім жүргізіледі. Осы ақпаратты есепті кезеңде берілген барлық кредиттер мен шартты және ықтимал, сондай-ақ осы кезеңде баланстан есептен шығарылған міндеттемелер бойынша банктер және банктік емес ұйымдар беруі тиіс.

Екінші деңгейдегі банктер шағын және орта бизнес кәсіпорындарына олардың едәуір бөлігінің кредиттік тарихы болмағандықтан кредиттер беруге мүдделі емес. Көптеген кәсіпорындардың қызметінде олардың бұрынғы қарыздары бойынша ресми ақпарат айқындығының болмауы себепті кредиттерді уақтылы қайтару мүмкіндігіне (төлем қабілеттілігіне) банктер күмән келтіреді.

Негізгі шаралар

Кредиттік бюроның қызметін реттейтін барлық қажетті нормативтік құқықтық база әзірленіп, қабылданатын болады. Кредиттік бюроның құрылтайшысы Ұлттық Банк болады деп болжанады.

Кредиттік тарихтарды қалыптастыру, жүргізу және кредиттік есептерді беру жөніндегі қызмет, сондай-ақ кредиттік бюро жүйесі қатысушыларының қызметін және арнайы әдебиетті автоматтандыру үшін пайдаланылатын арнайы бағдарламалық камтамасыз етуді жүзеге асыру, кредиттік бюро қызметінің мәселелері бойынша консультациялық қызмет көрсетулерді ұсыну, маркетингтік және статистикалық

зерттеулер жөніндегі қызмет кредиттік бюро қызметінің негізгі түрі болып табылады.

Банктер, банктік операциялардың жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар, міндетті сақтандыру түрлерін жүзеге асыратын сақтандыру ұйымдары, мемлекеттік органдар кредиттік бюроға ақпаратты ұсынуға міндетті жеткізушілер болып табылады. Өзге ұйымдар кредиттік бюроға ақпарат беру туралы шарт жасай отырып ақпарат донары мәртебесін ерікті тәртіппен иеленуге құқылы.

е) Жеке тұлғалардың салымдарына міндетті ұжымдық кепілдік беру (сақтандыру) жүйесін дамыту

М а қ с а т ы   м е н   м і н д е т і

Қазақстан Республикасының жеке тұлғалардың салымдарына міндетті ұжымдық кепілдік беру (сақтандыру) жүйесін құрудың және жұмысының басты мақсаты - қатысушы банкке қатысты мәжбүрлеп тарату рәсімдері қолданылған жағдайда салымшылардың мүдделерін қорғау. Болашақта халықаралық тәжірибенің және стандарттардың жетістіктері ескеріле отырып, осы жүйе жұмысының тетіктері жетілдіру міндеті тұр.

А ғ ы м д а ғ ы   ж а ғ д а й

Қазақстан Республикасының жеке тұлғалардың салымдарына міндетті ұжымдық кепілдік беру (сақтандыру) жүйесі қалыпты жұмыс істеуде. Қазіргі уақытта 21 екінші деңгейдегі банк жүйенің қатысушысы болып табылады.

Осы кезеңде салымдарды қорғау жүйесі депозиттерді сақтандырудың барлық халықаралық негізгі стандарттарына, атап айтқанда ХВҚ және Қаржылық тұрақтылық форумы ұсынғандарға сай келмейді.

Н е г і з г і   ш а р а л а р

Қазақстан депозиттерінің сақтандыру жүйесін халықаралық озық тәжірибеге толық сәйкес келтіру мақсатында мынадай негізгі шараларды жүзеге асыру қажет:

- "Қазақстанның жеке тұлғалардың салымдарына (депозиттеріне) кепілдік беру (сақтандыру) қоры" акционерлік қоғамының халықаралық стандарттарға көшуі және оның қатысушы банктерді тарату барысын қадағалау бөлігіндегі өкілеттігін кеңейту бойынша жұмыстарды жалғастыру;

- кепілдік беру объектілерін айқындау рәсімдерін жетілдіру, кепілдік беру объектілерін біртіндеп кеңейту (атап айтқанда, карт-шоттардағы теңгемен көрсетілген ақшаны және жеке тұлғалардың теңгемен, АҚШ долларымен және еуромен көрсетілген шартты салымдарын кепілдік беру объектісіне енгізу);

- 2004 жылдан бастап халықтың депозиттерін қабылдау құқығын жеке тұлғалардың салымдарына кепілдік беру жүйесінің қатысушылары болып табылатын банктерге ғана беру;

- халықтың кепілдік беру жүйесінің объектілері болып табылатын депозиттері бойынша өндіріп алу мөлшерін біртіндеп арттыру;

- салымдар бойынша өндіріп алу резервін салымшылардың банк жүйесіне сенімін

сақтау үшін жеткілікті деңгейге дейін жеткізу мақсатында банктердің салымдарға кепілдік беру жүйесін қаржыландыру тәртібін жетілдіру.

2. Сақтандыру рыногын дамыту

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

Сақтандыру рыногын дамытудың негізгі міндеті - қазіргі заманғы ұлттық сақтандыру индустриясын қалыптастыру, сақтандыруды шаруашылық субъектілерінің мүдделерін және халықты әртүрлі тәуекелдерден қорғаудың тиімді тетігі және ұзақ мерзімді ішкі инвестициялар ретінде белсенді пайдалану.

А ғ ы м д а ғ ы ж а ғ д а й

Республика экономикасының соңғы жылдардағы тұрақты өсуі және ұлттық сақтандыру индустриясын реформалау бойынша мемлекет қабылдаған шаралар осы саланы жеделдетіп дамытуға мүмкіндік жасады.

Сақтандыру рыногының негізгі көрсеткіштерінің динамикасы бірнеше жыл ішінде оң түрде сипатталады. Қазақстанда 2002 жылдың аяғында 33 сақтандыру ұйымы жұмыс істейді.

2000 жылы қабылданған "Сақтандыру қызметі туралы" Қазақстан Республикасының Заңы сақтандыруды қадағалау деңгейін осы саладағы тиісті халықаралық стандарттарға дейін көтеруге мүмкіндік береді. Ұлттық сақтандыру рыногының қазіргі заманғы инфрақұрылымы белсенді түрде қалыптасуда, актуарийлік есеп айырысу жүйесі енгізілуде, Қазақстан актуарий орталығы құрылды.

Үстіміздегі кезеңде қазақстандық сақтандыру рыногын халықаралық сақтандыру және қайта сақтандыру рыноктарына интеграциялаудың ықтимал шаралары қабылданды. Ұлттық Банк 2000 жылы Халықаралық сақтандыруды қадағалау қауымдастығына (IAIS) кірді.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2000 жылғы 27 қарашадағы N 491 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасында сақтандыруды дамытудың 2000-2002 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру барысында сақтандырудың жинақталып қалған көптеген, оның ішінде әлеуметтік саладағы проблемалары шешілді.

Халықтың сақтандыру секторына деген сенімі белгілі бір деңгейде өсті, сақтанушылардың заңды мүдделерін қорғау деңгейін арттыру жөнінде жұмыс жүргізілуде. Бұған қазіргі кезде құқықтық және экономикалық шарттары әзірленіп жатқан міндетті сақтандырудың көпшілік түрлері бойынша Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қорының рынокта пайда болуы да тиісті заң қабылданғаннан кейін ықпал ететін болады.

Соған қарамастан, елде өмірді сақтандыру мен жинақтаушы және ұзақ мерзімді сақтандырудың өзге де түрлерінің рыногы жеткіліксіз дамыған. Сақтандыру

ұйымдарын капиталдандырудың төмен болуы орын алып отыр, олар жинаған сақтандыру сыйлықақыларының едәуір бөлігі (70%-ға дейін) қайта сақтандыру арналары арқылы шетелге жіберілуде.

Негізгі шаралар

Болашақта мынадай негізгі шаралар жүзеге асырылатын болады:

1) міндетті сақтандыру саласында:

- міндетті сақтандыру түрлерін, оның ішінде міндетті медициналық сақтандыруды, кезең-кезеңімен ендіру (осы мәселелер бойынша тиісті заң актілерін қабылдау) және халықтың едәуір бөлігінің әлеуметтік қорғалу деңгейін көтеру үшін олардың тиімді қолданылуын қамтамасыз ету;

- экологиялық сақтандыру (міндетті және сол сияқты ерікті) саласында бірыңғай мемлекеттік саясатты айқындау және төтенше сипаттағы тәуекелдерден қорғауға байланысты сақтандырудың өзге де түрлерін дамыту;

- ауыл шаруашылығында міндетті сақтандыруды мемлекеттік қолдау жүйесін құру;

- сақтандыру жүйесінің әлуетін республика өнеркәсібінің тұрақты даму тетіктерінің бірі ретінде жан-жақты пайдалану;

2) өмірді сақтандыруды, аннуитеттер жүйесін және сақтандырудың өзге де әлеуметтік мәні бар түрлерін жедел дамыту;

3) толыққанды сақтандыру статистикасын қалыптастыру, сондай-ақ мониторинг бойынша және сақтандыруда (әсіресе экологиялық сақтандыру, ауылдық өндірістегі сақтандыру саласында және т.б.) пайдалану үшін әртүрлі қауіпті өндірістік тәуекелдерді бағалау бойынша салалық инфрақұрылым құру;

4) сақтандыру рыногында сақтандыру қызметі тарифтерін төмендеуіне, сақтандыру өнімдерінің сапасын арттыруға, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының және сақтандыру брокерлерінің қызметінде айқындылық пен сенімділікті қамтамасыз етуге негізделіп кездесетін адал бәсекелестікті дамыту үшін оңтайлы жағдайлар құру. Сақтандыру (қайта сақтандыру) пулдерін, оның ішінде мемлекеттің нақты экономикалық міндеттерін жүзеге асыруға ықпал ететіндерін құруды ынталандыру;

5) көлемі жыл сайын ұлғайып отыратын тәуекелдерді қабылдау бойынша ұлттық сақтандыру және қайта сақтандыру рыноктарының шектелген әлуетін ескере отырып (экономиканың өндіруші салаларының жедел дамуына да байланысты), қайта сақтандыру проблемаларын кезең-кезеңімен шешу;

6) сақтандыру рыногына шетелдік сақтандырушылардың сақтандырудың ерікті түрлері бойынша қызметтің жаңа тұтынушыларын тарту арқылы рыноктың ұдайы

өндірістің базасын дамыту үшін пайдалануға мүмкіндік беретін шетелдік қатысуды
к е з е ң - к е з е ң і м е н к е ң е й т у ;

7) сақтандыру ұйымдарын шоғырландыруды және олардың кәсіби деңгейін одан әрі арттыру, сондай-ақ медициналық, жинақ және өмірді ұзақ мерзімге сақтандыру, туристік салада сақтандыру, жылжымайтын мүлікті, банктік және кәсіпкерлік тәуекелдерді сақтандыру сияқты осындай перспективалық бағыттағы ролін арттыруды ескере отырып, нақты мамандандырылған сақтандыру ұйымдарын рынокта орнату ж ә н е т . б .

8) сақтанушыларға және сақтандыру ұйымдарының салық салу режимін жұмсарту жөнінде қосымша шаралар қабылдау (өзінің қызметкерін республиканың аумағында оқытуға бағытталған сақтандыру ұйымдарының қаражатын салықтан босатуды қоса а л ғ а н д а) ;

9) сақтандыру ұйымдарының қаржылық тұрақтылығын және төлем қабілеттілігін арттыруды қоса алғанда, сақтандыру қызметін мемлекеттік реттеу және оны қадағалау жүйесін одан әрі жетілдіру, олардың негізгі және инвестициялық қызметінің нәтижелері бақылаудың неғұрлым тиімді әдістерін пайдалану, сақтандыру резервтерін орналастыруға және сақтандыру ұйымдарының инвестициялық саясатына қойылатын нақты талаптарды кезең-кезеңімен ырықтандыру, сондай-ақ сақтандыру ұйымдары мен олардың лауазымды тұлғаларының аффилиирлендірілуін тексеру мәселелері, сақтандыру қызметі субъектілерінің холдингтерге және өзге де корпоративтік бірлестіктерге қатысу талаптары, сақтандыру секторы арқылы заңсыз капиталды ақтауға қарсы күрес шаралары жөніндегі заң нормаларын күшейту.

Сонымен бірге, негізгі қызметі экспорт келісім-шарттары мен инвестицияларды сақтандыру және қайта сақтандыру арқылы қазақстандық өндірушілерінің тауар экспортына тікелей ықпал ететін әрі қызмет көрсететін экспортты сақтандыру жөніндегі компания құру ойластырылуда. Экспортты сақтандыру жөніндегі компанияның негізгі бағыттары Индустриалдық-инновациялық даму стратегиясында көрсетілді.

3. Бағалы қағаздар рыногын дамыту

а) Ішкі институционалдық инвесторларды дамыту

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

Осы бағыттағы жұмыстың негізгі мақсаты - ішкі институционалдық

инвесторлардың әлуетін экономиканың нақты секторында еркін ресурстарды жұмылдыру және қайта бөлу процесінің негізгі субъектілері ретінде дамыту және жүзеге асыру.

А ғ ы м д а ғ ы   ж а ғ д а й

Қазіргі уақытта Қазақстанда зейнетақы активтерін басқару жөніндегі компаниялар ғана ірі институционалдық инвесторлар болып табылады ол уақытта бүгінгідей бірде бір инвестициялық қор жұмыс істеген жоқ, ал ресурстардың жеткілікті көлемі шоғырландырған екінші деңгейдегі банктер және сақтандыру ұйымдары сақтандыру рыногының нашар дамуына байланысты институционалдық инвесторлардың әлуетін толық іске асырған жоқ.

Н е г і з г і   ш а р л а р

Халықтың (кәсіби емес инвесторлардың) жинақ ақшасын ұжымдық инвестициялау нысаны арқылы тарту тетіктерін жетілдіру бағалы қағаздар рыногының басты міндеттерінің бірі болып қала береді. Мемлекеттің негізгі күштері ұсақ кәсіби емес инвесторлардың жинақ ақшасын ерікті тартудың негізгі нысаны ретінде инвестициялық қорларды дамытуға және осы қаражатты қор рыногының құралдарына инвестициялауға бағытталатын болады. Осы міндетті іске асыру "Инвестициялық қорлар туралы" жаңа Заңды қабылдауға және бағалы қағаздар портфелін басқару бойынша қызметті жүзеге асыратын ұйымдардың нормативтік базасын жетілдіруге ықпал етеді, бұл заңды тұлғалардың және жеке тұлғалар - білікті инвесторлардың активтерін тиімді инвестициялаудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Ұжымдық инвестициялау схемаларын дамытуды ынталандыру үшін брокер-дилерлер акцияларды (пайларды) тарату үшін бағалы қағаздар рыногында банктердің есеп айырысу-кассалық бөлімшелерін және трансфер-агенттер желісін пайдалануы мүмкін. Осы схема инвестициялық бағдарламаларда халықтың көп бөлігін қатыстыру үшін барлық ықтимал ресурстарды пайдалануға мүмкіндік жасайды. Ұжымдық инвестициялау нысанын дамытудың басқа маңызды бағыты "Инвестициялық қорлар туралы" жаңа заң жобасын әзірлеу барысында қолданылатын шараларды іске асыру бойынша инвестициялық қорларға және олардың салымшыларына салық салу оңтайландырылатын болады.

Сонымен бірге мемлекеттік инвестициялық саясатты жүзеге асыру үшін Қазақстан инвестициялық қоры (ҚИҚ) құрылады. ҚИҚ қызметінің негізгі бағыттары Индустриалдық-инновациялық даму стратегиясында көрсетілген. ҚИҚ Даму Банкімен толық бірлестікте жұмыс істеуге тиіс. Осы екі институт банк желісі және капиталды бастапқы орналастыру бойынша жобаларды қаржыландыру бағытында бірін-бірі толықтырып отыруы қажет.

б) Инвестициялау мүмкіндіктерін кеңейту

М а қ с а т ы   м е н   м і н д е т і

Отандық қор рыногын дамытудың басым бағыттарының бірі тартымды қаржы

құралдарының ауқымды тізбесін қалыптастыру болып табылады. Осы бағыттың негізгі міндеті жаңа қаржы құралдарының пайда болуына және қалыптасуына жағдай жасау болып табылады, ол инвесторларда салымдарды әртараптандыру арқылы кредиттік ресурстарды қайта бөлу мүмкіндігін туғызады, ал эмитент-кәсіпорындарда - банк кредитіне барынша арзан балама ұсынатын қарыз алудың жаңа көзінің пайда болуына ықпал етеді.

А ғ ы м д а ғ ы   ж а ғ д а й

Қазіргі уақытта бағалы қағаздар рыногының тартымды құралдарының өте зәру тапшылығы байқалады, бұл ішкі институционалдық инвесторлардың инвестициялық әлеуетінің тұрақты түрде өсуі себепті еді. Институционалдық инвесторлардың құралдары үшін тартымды тапшылықты білдіретін басқа фактор "А" санаты бойынша, оның ішінде эмитенттері қаржы ұйымдары, көпшілік жағдайларда банктер болатын акциялар бойынша қазақстан қор биржасының ресми тізіміндегі негізгі эмитенттермен қаржы рыногы қатысушыларының шоғырлануының жоғары деңгейі болып табылады. Сонымен, зейнетақы активтерін инвестициялық басқаруды жүзеге асыратын ұйымдар жинақтаушы зейнетақы қорларының инвестициялық портфельдерін түрлендіру мақсатында өздерінің басқаруындағы зейнетақы активтерін шетелдік рыноктарға орналастыруға мәжбүр болып отыр.

Н е г і з г і   ш а р а л а р

Осы міндеттерді іске асыру мынадай бағыттар бойынша рәсімдер мен іс-шаралар жүйесін жүзеге асыруды қажет етеді:

- корпоративтік басқару нормаларын сақтауға, ұсақ акционерлердің құқықтары мен мүдделерін қорғау принциптерін, акционерлік қоғамдарда төлем тәртібін және акционерлік қоғамдар қызметінің айқындылығын нығайтуға, бағалы қағаздар бойынша кірістерге салық салуға қатысты салық заңдарын жетілдіруге ерекше көңіл аудару шеңберінде қазақстандық акциялар мен облигациялардың инвестициялық тартымдылығын арттыру. Осы міндеттерді іске асыру үшін төлем агенттерінің қызметін жүзеге асыру тәртібін айқындау және Ұлттық Банктегі бағалы қағаздар рыногының мәселелері жөніндегі Сараптамалық Кеңес және "Акционерлік қоғамдар туралы" Қазақстан Республикасының Заңымен бекітілген Қазақстан акционерлік қоғамдарын корпоративтік басқару қағидаттарын қолдану жөніндегі ұсынымдарға негізделген акционерлік қоғамдардың үлгілік ішкі нормативтік актілерін және өзге құжаттарды әзірлеу шаралары жүргізіледі;

- облигациялардың жаңа түрлерінің (агенттік және ипотекалық) қалыптасуын және ақша рыногының жаңа құралдарының (коммерциялық қағаздар және депозиттік сертификаттар) пайда болуын ынталандыру бойынша іс-шараларды жүзеге асыру шеңберінде борыштық міндеттемелер рыногын дамыту;

- қазақстандық депозитарлық қолхаттар, борыштық міндеттемелерге құрылымдық және қоспалы туынды қағаздар, проценттік және валюталық тәуекелдерді хеджирлеу

құралдары, келісім-шарт құралдарының пайда болуы мен қалыптасуын ынталандыру бойынша шараларды іске асыру шеңберінде туынды бағалы қағаздар мен қаржы құралдарының рыногын дамыту.

Айналыстағы депозиттік сертификаттарды рынокқа жіберу екінші деңгейдегі банктер үшін қарыз алудың жаңа көзінің пайда болуына және олардың депозиттік базасының ұлғаюына ықпал етеді, ал олар бойынша сыйақы мерзімдерінің икемділігі және төлем тәртібі осы құралдың жоғары өтімділігіне әсер етеді.

Әлемдік тәжірибеде қысқа мерзімді борыштық міндеттемелері, белгіленген кірісі бар коммерциялық қағаз түріндегі жаңа құралдың пайда болуы айналым активтерін қаржыландыру кезінде берешекке қызмет етуге кететін шығындар мен уақытты азайтуға ықпалын тигізеді. Жақсы сападағы облигациялар (корпоративтік облигациялардан ерекшелігі олар эмиссиялық емес бағалы қағаздар болып табылады, бұл эмиссияны тіркеуде уақытты біршама үнемдейді және айналыс мерзімін таңдауда басымдылық береді) және вексельдер (вексельдерден айырмашылығы стандарттық ережелер бойынша шығарылады, орталықтандырылған есепке алу жүйесі бар және ұйымдастырылған рынокта айналыста болады), коммерциялық қағаздар теңбе-тең таратылады. Бұдан басқа, осы жобаны іске асыру кредиттеу ставкаларын төмендетуге және теңге ресурстарының бір бөлігін валюта рыногынан қысқа мерзімді инвестицияның жаңа құралына оқшауландыра отырып, қаржы рыногының шеңберінде теңге көлемін қайта бөлуге әсер етеді.

Агенттік облигацияларды рынокқа жіберу қаржы агенттеріне мемлекеттік инвестициялық саясатты іске асыру кезінде қарыз алу саясатын тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жеңілдікпен салық салу, жинақтаушы зейнетақы қорларының зейнетақы активтері және сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының активтері есебінен агенттік облигацияларды сатып алуға рұқсат беру Ұлттық Банктің қайта қаржыландыруына рұқсат беру және пруденциалдық нормативтер мен қаржы институттарының қаржы тұрақтылығы критерийлерін есептеу кезінде өтімді активтердің санатына агенттік облигацияларды енгізу осы құралдың қалыптасуына ықпал етеді. Осы шаралар агенттік облигациялардың тартымды жоғары өтімді құрал ретінде қалыптасуын ынталандырады және корпоративтік облигациялармен салыстырғанда олардың бәсекелестік қабілетін жоғарылатады.

Туынды қаржы құралдарының рыногын дамыту бойынша алғашқы қадам "Бағалы қағаздар туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жаңа редакциясының жобасында көзделген туынды қаржы құралдарының ұғымын, оны шығару және айналысқа жіберу тәртібін айқындау болады. Борыштық міндеттемелерге құрылымдық және қоспалы туынды қағаздардың - бір немесе эмитенттер тобының, кредиттер немесе кредиттік желілердің пайда болуы борыштық міндеттемелерді қайта қаржыландыруды жүзеге асыруға мүмкіндік жасайды, бұл борыштық бағалы қағаздар рыногы өтімділігінің және кредиттер көлемінің көбеюіне әсер етеді.

Пайыздық және валюталық тәуекелдерді хеджирлеу құралдарының рыногын дамыту институционалдық инвесторлардың ғана емес, сондай-ақ экспорт-импорт операцияларына қатысушы-кәсіпорындардың да тәуекелдерін төмендетеді. Базалық активі бар тауарларға туынды келісім-шарт құралдарының пайда болуы баға ауытқуынан сыртқы сауда операцияларының тәуекелдерін төмендетуге ықпал етеді.

в) Инвесторлардың құқықтары мен мүдделерін қорғау тетігін жетілдіру

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

Бағалы қағаздар рыногының дамуына, жаңа қаржы институттары мен құралдарының пайда болуына және жаңа технологиялардың дамуына байланысты инвесторлардың құқықтары мен мүдделерін қорғау жүйесі мен әдістерін тұрақты түрде жетілдіру қажеттігі пайда болады.

А ғ ы м д а ғ ы ж а ғ д а й

Қазақстан Республикасындағы акционерлердің құқықтары мен мүдделерін қорғау деңгейі 2000 жылы Еуропалық Қайта құру және Даму Банкінің "жеткілікті қамти алатын қорғау" бағасына ие болды. Қазіргі кезде Ұлттық Банк инвесторлардың құқықтары мен мүдделерін қорғау мақсатында зейнетақы активтерін басқару жөніндегі компанияларды, кастодиан банктерді және бағалы қағаздар портфелін басқарушыларды ғана пруденциалдық реттеуді жүзеге асырады. Басқа да кәсіби қатысушылар қаржылық тұрақтылық критерийлерін орындауға міндетті объектілер болып табылады.

Н е г і з г і ш а р а л а р

Осы бағытты іске асыру мақсатында іс-шаралар кешенін кезең-кезеңімен енгізу т а л а п е т і л е д і :

- бағалы қағаздар рыногында ақпаратты ашудың халықаралық стандарттарына көшу . Ақпаратты ашудың халықаралық стандарттарына көшу Еуропалық одақтың ақпаратты ашу жөніндегі директиваларының нормаларына бейімдеу негізінде, атап айтқанда, ұйымдасқан рынокта листинг рәсімдері жүргізілген кезде, эмиссия проспектісінде, листинг компанияларының тұрақты есеп беруінде, ірі ұстаушылар туралы ақпаратта жүзеге асырылады. Сонымен бір уақытта шетелдік бағалы қағаздарды Қазақстан рыногына саудаға жіберу стандарттарының мәселесі шешілетін болады. Қазақстан қор рыногының ақпараттық айқындығының дәрежесін жоғарылатуға бағытталған негізгі шара акционерлік қоғамдардың қызметі туралы ақпаратты ашудың орталықтандырылған жүйелерін құру (оның ішінде қаржы рыногының барлық қатысушыларының және акционерлік қоғамдардың ақпаратты міндетті түрде ашуды енгізуі) болады. Осы бағыттағы басқа маңызды қадам инвесторларға арналған ашылатын ақпараттың толықтығын, түсінікті болуын және шынайылығын қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасының барлық шаруашылық жүргізуші субъектілерінің қаржылық есеп беру халықаралық стандарттарына көшетіні сөзсіз;
- бағалы қағаздар рыногының лицензияланатын субъектілерін реттеуді жетілдіру.

Бұл шара инвестициялық процестің негізгі делдалдары болып табылатын бағалы қағаздар рыногының лицензияланатын субъектілеріне қатысты пруденциалдық реттеуді енгізуді қарастыратын болады, сонымен қатар Еуропалық одақ директиваларының талаптарына сәйкес қаржылық тұрақтылықтың кейбір нормаларын, кәсіби этиканы және клиенттермен өзара қарым-қатынастарды бірте-бірте бейімдеу жүргізілетін болады. Инвесторларды қорғау дәрежесін арттырудан басқа, көрсетілген іс-шаралар ұлттық рыноктың түсінікті болуына ықпал ететін болады, бұл қор рыногының даму деңгейін арттыру шарттарының бірі болып табылады;

- бағалы қағаздар рыногындағы әділ бәсекелестікті ынталандыру. Осы мәселенің шеңберінде бағалы қағаздар рыногындағы инсайдерлік сауда мен қиянат етушілік мәселелері бойынша Еуропалық одақ директиваларының нормаларын бейімдеу жөнінде шаралар қабылданатын болады. Сонымен бірге, биржалық сауда-саттықтың айқындық деңгейін арттыру, мүдделер қайшылығы туралы ақпаратты ашу және бағалы қағаздар рыногындағы маркет-мейкерлердің қызметін жандандыру сияқты алдын алу шаралары ынталандырылатын болады.

- жоғарыда аталған шаралар кешенінен басқа, институционалдық инвесторлар активтерінің сақталуын қамтамасыз ету жөніндегі шараларға листинг, оның ішінде экономика секторлары бойынша эмитенттерді жіктеу жөніндегі талаптардың тұрақты түрде жетілдірілуі, олардың инвестициялық портфельдерін түрлендіру дәрежесін арттыру және бағалы қағаздар рыногындағы сақтандыру тәуекелдерінің қалыптасуы енгізілетін болады.

г) Бағалы қағаздар рыногының техникалық инфрақұрылымын дамыту және жетілдіру

М а қ с а т ы м е н м і н д е т і

Бағалы қағаздар рыногының техникалық инфрақұрылымын дамыту ең бастысы, бар инфрақұрылымды жетілдіруге және оның жекелеген құрамдас бөліктерінің қалыптасуына және бағалы қағаздар рыногының шет елдік субъектілерімен өзара іс-қимылының рәсімдерін жетілдіруге бағытталатын болады.

А ғ ы м д а ғ ы ж а ғ д а й

Бүгінгі күні қазақстандық бағалы қағаздар рыногының техникалық инфрақұрылымының негізін Қазақстан қор биржасы, Орталық депозитарий, сондай-ақ 1-санатты лицензиясы бар (нақты ұстаушы ретінде клиенттердің шоттарын жүргізу құқығы бар) тіркеушілер, кастодиандар және брокер-дилерлер құрайды. Қазақстандық техникалық инфрақұрылым субъектілерінің шетелдік бағалы қағаздар рыногына шығуы шын мәнінде іске асырылды, алайда осы мәселеде жекелеген мемлекеттер заңдарының жетілмеуіне байланысты бірқатар проблемаларды шешу қажет.

Н е г і з г і ш а р а л а р

Ұлттық бағалы қағаздар рыногының техникалық инфрақұрылымын дамытудың негізгі міндеттері:

- елдің түрлі аймақтарында тұратын Қазақстанның азаматтарына қаржылық ұйымдардың қызмет көрсетуіне толығымен қол жеткізуді қамтамасыз ету. Бұл үшін таяуда (2003-2004 жылдары) бағалы қағаздар рыногында трансфер-агенттердің желісін дамыту талап етіледі. Осы желі жеткілікті көлемде қалыптасқаннан кейін мемлекеттің іс-қимылы трансфер-агенттер көрсететін делдалдық қызметтің сапалы деңгейін арттыруға бағытталады;

- техникалық инфрақұрылымның барлық субъектілерінің, ең алдымен Қазақстан қор биржасының, Орталық депозитарий мен тәуелсіз тіркеушілердің ақпараттық жүйелерінің сенімділігін арттыру және жетілдіру. Осы міндет ауқымында техникалық инфрақұрылымның барлық субъектілерінің техникалық жүйелерінің жұмыс істеуіне қойылатын талаптар жоғарылайтын болады, жаңа қаржы құралдарының есебін жүргізу рәсімдері мен әдістерінің мәселелері және олармен жасалатын мәмілелер жөніндегі нормативтік құқықтық базаның әзірлемесі жасалады;

- 2004-2005 жылдары Орталық депозитарий базасында бағалы қағаздар рыногында орталық депозитарийдің, тіркеушінің, төлем агентінің функцияларын орындайтын ірі, көп филиалды ұйым құру арқылы (облыстық дәрежедегі ірі қалалардың барлық облыс орталықтарының филиалдарын қоса алғанда) бағалы қағаздармен куәландырылатын құқықтарды қорғау деңгейін арттыру;

- ұлттық бағалы қағаздар рыногының техникалық инфрақұрылымы субъектілерінің шет мемлекеттердің бағалы қағаздар рыногының субъектілерімен өзара іс-қимылының, атап айтқанда, халықаралық келісімдер мен интеграциялық қалыптастыру шеңберінде, лицензияларды өзара мойындау және резидент еместерге нақтылы ұстаушының шоттарын ашу мәселелері жөнінде рәсімдер әзірлеу;

- брокерлік және дилерлік ұйымдар операцияларының тізбесін кеңейтумен, оған қоса валюта рыногына жіберумен қатар, олардың капиталдандыру деңгейін арттыру.

4. Почталық-жинақ жүйесін дамыту

М а қ с а т ы   м е н   м і н д е т і

Почталық-жинақ жүйесін дамытудың негізгі міндеті - жаңа технологиялар мен халықаралық ынтымақтастықтың прогрессивті нысандары базасында почталық, қаржылық және агенттік қызметтің кең өрісін көрсететін тиімді әрі коммерция жағынан өмір сүруге қабілетті почталық-жинақ жүйесін қалыптастыру болып табылады.

А ғ ы м д а ғ ы   ж а ғ д а й

Материалдық-техникалық базасы қазіргі заманның талаптарына толық сай келмейтін "Казпочта" ААҚ-ның ең көп филиалдық желісі бар. Сонымен қатар облыстық, қалалық және аудандық деңгейді қамтитын ақпарат жинау мен басқарудың қазіргі заманға сай автоматтандырылған жүйесі құрылды. Кейін осы жүйелер ауылдық деңгейді қамтитын болады. Депозиттердің барлық сомасы бағалы қағаздар рыногына

орналастырылатындықтан, тартылатын салымдар бойынша сыйақы ставкаларының банктермен бәсекелік ставкаларын белгілеу мүмкін болмауы себепті қала тұрғындарына арналған депозит өнімдерінің тартымдылығы төмен болып отыр.

Почталық-жинақ жүйесі елдің шалғай аймақтарында тұратын қалың бұқара топтары үшін қаржылық қызмет көрсету барынша қол жетерліктей болатын салымдардың толық сақталуына кепілдік беретін халықтың жинақ ақшасын тартудың банк секторына балама тәсілін ұсынып отыр.

Негізгі шаралар

"Казпочта" ААҚ-тың осы мәселелерін шешу үшін тәуелсіз көздерден ұзақ мерзімді инвестицияларды тарту, сондай-ақ "Қазақстан Республикасының почталық байланысын жетілдіру және почталық-жинақ жүйесін қалыптастыру" жобасы шеңберінде корпоративтік облигацияларды шығару мен орналастыру есебінен қаржыландыру ж о с п а р л а н у д а .

2003 жылғы ақпанда "Почта туралы" Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Осы заңға сәйкес почталық-жинақ жүйесі ұлттық почта операторын құру негізінде іске асырылады және ол почта қызметін көрсетуден басқа жекелеген банк операцияларын жүзеге асыра алады, оның ішінде жеке және заңды тұлғалардың депозиттерін тарта алады. Заң жобасы шеңберінде ұлттық почта операторы өз қызметін Қазақстанның барлық аумағында жүзеге асыра алады және бұл Қазақстанның банк делдалдығы жоқ аймақтарында халықтың қаржылық қызмет көрсетуді тұтынуға мүмкіндік жасайды. Жоғарыда көрсетілген шарттар ұлттық почта операторының қаржылық қызмет көрсетуінің бәсекелестік қабілетін қамтамасыз етеді.

Аталған заңға сәйкес мемлекет ұлттық почта операторы мерзімді депозиттерге тартатын халық салымдарының сақталуын мемлекеттік бағалы қағаздарға және басқа да жоғары өтімді қаржы құралдарына орналастыру арқылы қамтамасыз етеді.

Бір мезгілде ұлттық почта операторының қаржы қызметін жүзеге асыруды және қаржылық қызмет көрсету бөлігіндегі қызметін, оның ішінде жекелеген пруденциалдық нормативтерді белгілеу арқылы Ұлттық Банк реттейді.

Ұлттық почта операторының банк қызметін көрсетуі және оны қадағалаудың осы нобайы әлемнің дамыған елдерінде почталық-жинақ жүйесін құру тәжірибесіне сәйкес келеді.

IV. Қаржы рыногының қатысушыларына және қаржы құралдарына салық салудың үйлесімділігі

Мақсаты мен міндеті

Еуропалық одақ стандарттарына көшу қазіргі уақытта әр түрлі қаржы құралдары бойынша қолданылатын салық жеңілдіктерін және преференцияларды жоюды болжайды. Мұндайда ерекшелік ретінде тек қандай да бір жаңа қаржы құралының

дамуын ынталандыру үшін, әсіресе, мемлекеттік инвестициялық саясатты іске асыруға байланысты экономиканың және қаржы секторының басымдық берілген секторларында уақытша жеңілдіктерді енгізу болуы мүмкін. Келешекте осы жеңілдіктер жойылуға тиіс не қаржы рыногында жаңа құралдың аяғына тұруына жеткілікті қандай да бір белгіленген уақыт кезеңі өткеннен кейін салық артықшылықтарының міндетті жойылуы белгіленуі тиіс.

1. Депозиттер мен борыштық бағалы қағаздар бойынша жеке тұлғалардың кірістеріне салық салу

А ғ ы м д а ғ ы   ж а ғ д а й

Қазіргі уақытта банктердегі және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардағы салымдар бойынша сыйақы және жеке тұлғаларға төленетін борыштық бағалы қағаздар бойынша сыйақы салық салудан босатылады. Бұл халықтың қаражатын қаржы жүйесіне тартудың басқа мүмкіндіктерінің болмауы жағдайында халықтың банк жүйесіне салымдарын ынталандыру мақсатында жасалды.

Н е г і з г і   ш а р л а р

Рынокта халыққа арналған жаңа қаржы құралдарының пайда болуы жағдайында депозиттер мен борыштық бағалы қағаздар бойынша жеке тұлғалардың кірістерін салық салудан босатуды жою туралы мәселені 2007 жылдан бастап қарастыру мақсатқа сай болып табылады, сонымен қатар бұл кірістерге заңды тұлғалардың кірістеріне салынатын салық сияқты төлем көзіне де салық салынатын болады.

2. Мемлекеттік бағалы қағаздар мен агенттік бағалы қағаздарға салық салу

А ғ ы м д а ғ ы   ж а ғ д а й

Қазіргі уақытта мемлекеттік бағалы қағаздармен жасалатын барлық операциялар және ол бойынша сыйақы салықтан босатылады. Бұл осы қаржы құралдарына инвестиция салуды тартымдырақ етеді.

Қазақстанның қаржы секторына арналған, айналысты тиімді ету үшін салық салудың жеңілдік берілген режимін талап ететін жаңа қаржы құралдарының бірі қаржы агенттіктерінің агенттік бағалы қағаздары болып табылады. Агенттік бағалы қағаздарға салық салу тәртібі 2003 жылдың 1 қаңтарынан бастап мемлекеттік бағалы қағаздарға қатысты қолданылатын тәртіппен бірдей болып табылады.

Н е г і з г і   ш а р л а р

Болашақта мемлекеттік бағалы қағаздар мен агенттік бағалы қағаздар бойынша олардың рыногының қалыптасуына қарай, сыйақыдан төлем көзінен табыс салығын алуға мүмкіндік болады, бұл, негізінен, Еуропа Одағының барлық елдерін, АҚШ-ты, Канаданы қосқанда көптеген дамыған елдерге тән. Бұл түрлі эмитенттер үшін, үкімет,

агенттік немесе мемлекеттік емес эмитенттер болсын, солардың бәрі үшін қойылатын талаптарды теңестіруге мүмкіндік береді.

Қайталама рыноктың қалыптасуына қарай Ұлттық Банктің екінші деңгейдегі банктердің өтімділігін реттеу жөніндегі операцияларын қоспағанда, мемлекеттік бағалы қағаздармен және агенттік бағалы қағаздармен операциялар жасау кезіндегі құнның өсуіне салық салуды енгізу мүмкіндігі қарастырған жөн.

V. Қаржы жүйелерін интеграциялау (ЕурАзЭҚ немесе басқа құрылым шеңберінде)

М а қ с а т ы   м е н   м і н д е т і

Экономикалық тұрғыдан алғанда ТМД елдерінің оқшау қызмет етуі айтарлықтай шығасылармен қатар жүреді. Осы кездегі әлемдік экономикада қалыптасып отырған ахуалдың барлық күрделі жағдайларын ескере отырып, бірқатар ТМД елдерінің аумағында бірыңғай экономикалық кеңістік құру және қаржы жүйелерін интеграциялау мәселелері ерекше маңызға ие болды. Сондықтан алдағы уақытта ТМД елдерінің экономикалық әл-ауқаты көбінесе интеграциялық процестерге байланысты болады.

А ғ ы м д а ғ ы   ж а ғ д а й

Бұрынғы кеңестік елдердің тәуелсіздік жылдарындағы өзара экономикалық қарым-қатынастары Балтық елдерін; Беларусь пен Ресей Одағын; Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан кіретін Орталық Азия экономикалық Ынтымақтастығы; Грузия, Әзірбайжан, Украина, Өзбекстан және Молдова альянсын (ГУУАМ) қоспағанда, бұрынғы КСРО-ның барлық елі құрайтын ТМД секілді одақтар мен қоғамдастықтардың құрылуымен және жұмыс істеуімен байланысты болды.

Интеграциялық өзара іс-қимыл жасаудың соңғы жылдары жинақталған тәжірибесі одан әрі Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Ресей және Тәжікстан Кеден одағының институционалды-құқықтық негізінің қалыптасуы мен дамуының және оның одан кейін 2000 жылғы 10 қазанда Еуроазиялық экономикалық қоғамдастық (ЕурАзЭҚ) болып қайта құрылуының алғышарты болды.

Алайда, көптеген одақтар мен достастықтардың қызмет етуіне қарамастан бұрынғы кеңестік елдердің интеграциялану жолында алға жылжуы аса тиімді бола қоймады - көптеген келісімдер мен құжаттар қабылданды, әйтсе де олардың көпшілігі, әсіресе тарифтік және тарифтік емес реттеу, салық заңдарын бірегейлендіру, халықтың, тауарлар мен қызметтің еркін алға жылжуы жолындағы барлық мүмкін болатын кедергілерді жою бөлігінде тиісінше орындалмады.

2003 жылғы 23 ақпанда Беларусь, Қазақстан, Ресей және Украина президенттері ТМД аумағында тиімді жұмыс істейтін басқа бірлестіктерге тиянақты талдау жасаудың нәтижесі болған Бірыңғай экономикалық кеңістік құру туралы мәлімдемеге (бұдан әрі - Мәлімдеме) қол қойды.

Негізгі шаралар

Бірыңғай экономикалық кеңістік құру мен дамыту және қаржы жүйелерін ықпалдастыруды кезең-кезеңімен жүргізу әрі сауда-экономикалық қатынастарды дамыту, кәсіпкерлікті және инвестицияны дамыту, ақша-кредит, қаржылық және валюталық қатынастарды дамыту, заңдарды бірте-бірте үйлестіру, келісілген әлеуметтік саясат жүргізу бағытында жүруі тиіс.

Сонымен бірге 2007 жылға дейінгі кезең дайындық сатысы болуға тиіс. Осы кезеңде іс жүзінде жұмыс істейтін Бірыңғай экономикалық кеңістік (бұдан әрі - БЭК) құру бойынша оған жаңа қатысушылар тартыла отырып, жұмыс жүргізілетін болады. Бірқатар бағыттар бойынша экономикалық саясат, атап айтқанда, кредит, валюта, тариф, кеден саясаты келісілетін болады. Елдің тиісті заңдары үйлестірілуге тиіс. Сонымен бірге оны 1-2 жыл ішінде құруға болады.

Бастапқыда Мәлімдемеге сәйкес Беларусь, Қазақстан, Ресей және Украина тарифтері мен саудасын реттейтін комиссия құрылады.

Бұдан кейін валюталық одақтың әлуетті қатысушы елдерінің экономикалық жақындасу Бағдарламасын қабылдау қажет. Бағдарламаны іске асыру 3-4 жылға жуық у а қ ы т т ы а л у ы м ү м к і н .

Болашақта бірыңғай валюталық одаққа кіргісі келетін елдердің орындауы үшін қажетті негізгі критерийлер:

1) орташа жылдық инфляция деңгейі - 5%-дан аспайтын;

2) жалпы мемлекеттік борыштың ЖІӨ-ге қатынасы - 50%-дан аспайтын, сыртқы мемлекеттік борыштың ЖІӨ-ге қатынасы - 30%-дан аспайтын;

3) мемлекеттік бюджет тапшылығы - ЖІӨ-нің 3%-ынан аспайтын болуы тиіс.

Сондай-ақ қосымша критерийлер де пайдаланылуы мүмкін.

Елдерде көрсеткіштерді белгіленген критерийлерге сәйкес келтіру үшін өтпелі кезең белгіленуі мүмкін.

Содан соң валюталық одақтың әлуетті қатысушы елдерінің одаққа кіруге белгіленген критерийлерді орындауына тексеру басталады. Егер осы критерийлерге жауап беретін елдердің саны жеткілікті болса, онда валюталық одақтың осы елдердегі қызметінің басталуы туралы шешім қабылданады.

2005 жылдан бастап валюталық одақ құруға кірісуге болады. Бұның алғышарттары: тауар қозғалысы жолындағы ғана емес, өндірістің барлық факторларындағы ұлттық кедергілерді алып тастау; капиталдың өндірістік және ақшалай нысандары, қызмет көрсетудің барлық түрлері, жұмыс күші; экономикалық саясатты үйлестіру, барлық валюталық шектеулерді және капитал қозғалысына шектеулерді алу және валюталық одақтың әлуетті қатысушылары елдерінің экономикалық саясатының арасын

бірте-бірте жақындату болып табылады.

Бірыңғай валюта одағын және бірыңғай валюта институтын құру жөніндегі ұзақ мерзімді міндеттерді шешуге дайындық шеңберінде орташа мерзімді болашақта бірыңғай төлем жүйесін құруға бағытталған жұмыс күшейе түсетін болады.

Ұлттық Банк ЕурАзЭҚ мемлекеттерінің Интеграциялық комитетімен және орталық банктерімен бірлесіп ЕурАзЭҚ елдерінің ұлттық валюталарының өзара айырбасталымдылығын пайдалану режимінде мемлекетаралық төлемдері тиімділігін, тәуекелсіздігін және жылдам жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін жалпы мемлекетаралық төлемдер жүйесін құру және жетілдіру жөніндегі жұмысты жалғастырады. ЕурАзЭҚ елдерінің төлем-есеп айырысу қатынастарын одан әрі дамыту ретінде Еуропа Одағы елдерінің "ТАРГЕТ" жалпы төлем жүйесін құру жөніндегі оң тәжірибесін пайдалана отырып, орталықсыздандырылған төлем жүйесіне негізделген ЕурАзЭҚ елдерінің мемлекетаралық төлемдер жүйесін құру ұсынылады. Толық интеграцияланған жалпы төлем жүйесін құру ЕурАзЭҚ елдерінің ұлттық төлем жүйелерін интеграциялаған жағдайда ғана мүмкін болмақ.

Осы жүйенің қатысушылары ЕурАзЭҚ қатысушы мемлекеттерінің коммерциялық банктері мен орталық банктері болып табылады. Мемлекетаралық төлемдер бойынша есеп айырысулар банктердің өз елдеріндегі орталық банктерде ашқан корреспонденттік шоттары арқылы жүргізіледі.

ЕурАзЭҚ елдерінің жалпы төлем жүйесінің жұмыс тетігі табысты жасалғаннан кейін және белгілі бір тәжірибе жинақтай отырып, барлық ТМД базасында мемлекетаралық төлемдер жүйесін құру жөніндегі жұмысты бастау орынды болмақ. ТМД елдерінің жалпы төлем кеңістігін құру ТМД елдерінің экономикалық өзара қарым-қатынастарын дамытудың маңызды шарты болып табылады және ТМД елдері арасында өзара сауданы тиімді дамытуға қуатты серпін беруі мүмкін.

Осы іс-шаралар ЕурАзЭҚ елдерінің қаржылық төлем жүйелерін интеграциялау жолындағы бастапқы кезең болып табылады. Осы кезеңде бірыңғай валютаны енгізу үшін алғышарттар жасалуға тиіс. Бұдан кейін ЕурАзЭҚ елдерінің бірыңғай саясатын жүргізу жөніндегі мемлекеттің үстінен қарайтын орган құрылады, сондай-ақ қолма-қол жасалмайтын ақша (шамамен 2010 жылдан бастап) және қолма-қол ақша айналысына (шамамен 2011 жылдан бастап) бірыңғай валюта енгізілетін болады.